

Novější směry v psychologii.

Podává Dr. Frant. Krejčí.

1) **Množství směrů.** V theorii psychologické veliká jest rozmanitost směrů. Vedle takých názvů, jež naznačují užití psychologické theorie k účelům praktickým, jako *soudní psychologie*, *lékařská*, vyskytují se názvy *empirická*, *zkusná* psychologie se stanoviska realismu, které předpokládají zásadný rozdíl v pojmání problému, nebo *mathematická ps.*, *psychofysika*, *fysiologická ps.*, které jednak methodou, jednak principiemi soustavy se liší; nejmodernější název *experimentální ps.* staví psychologické badání v obor věd přírodních, a proti tomu dosud mnozí psychologii za část filosofie pokládají; k tomu druží se psychologie *srovnací*, psych. *lidová* (Völkerpsychologie), psych. *zvířat*. Pouhý tento výčet ukazuje, že theorie psychologická jest v kvasu neukončeném, o němž dosud není rozhodnuto, kterým směrem dospěje k určitému tvaru, k bezpečnému systému. Je to stav, s kterým setkáváme se ve vědách nových, které nemajíce určitou ještě dráhu vytknutou více hypothes a nezaručených domněnek podávají než zaručených fakt, jako mythologie, sociologie, ethnografie. Psychologie není však věda mladá; vyskytuje se už u Aristotela a zvláštní obor psychologického badání dříve uznáván byl než mnohé jiné konsolidovanější vědy, musí tedy příčina té rozbaranosti býti zvláštní, vnitřní. V jiných, ustálenějších vědách, jako v přírodopise, v mathematice, chemii, jsou anebo mohou býti také různé směry, ale není jich a nemůže býti tolik jako zde, a všude najdeme jakýsi kmen z vědecké zásoby, který změně působením různých směrů nepodléhá, který může se podati jako výtěžek, jehož jinde za podklad zaručený užití možno; ale v psychologii jest tento kmen takměř ničím, snad jediné zákony o vzájemném působení představ (associační) jsou aspoň přibližně za obecné uznány, kdežto všechno ostatní od elementu ke zjevu nejsložitějšímu, od pocitu až po jednání charakterem podmíněnému, jest neurčito a mění se podle hlediska toho neb onoho směru. Tím se badání velice znesnadňuje a monografické prohloubení látky je nemožné bez přiznání se k určitému nějakému směru. Možno říci, že co knih psychologických, tolik systémů! Příčina toho jest zajisté především ve vnitřní podstatě zjevů psychických, které složitostí vynikají, vedle toho však také v některých vnějších okolnostech, vývoj badání vůbec podmiňujících. My hodláme v tomto pojednání rozhlédnouti se v té směsici směrů, abychom, vytknouce ně-

jaké bezpečné hledisko, ať vnitřní ať vnější, rozhodnouti se mohli pro jeden, jakožto jedině oprávněný. Dle analogie jiných věd dá se souditi, že mezi těmi četnými směry jsou mnohé jen jako zbytky stanoviska staršího, překonaného, kdežto některé jsou v podstatě tytéž a liší se pouze důraznějším vytknutím některé stránky metody, a že konečně některé směry jenom nedorozuměním, konfundováním věcí různých vznikly.

2. **Čeho se může rozmanitost směrů týkati.** Věda jest systémem poznatků stejnorodých, t. j. určitý obor zjevů, předmětů, musí býti tak analysován a určitý obor myšlének tak urovnán, aby souvisely mezi sebou dle zásady dostatečného důvodu. V systému vědeckém musí předně všechny pojmy nabyté abstrakcí ze zjevů konkrétních býti sobě nadřaděny a podřaděny, aby se od nejvyššího postupnou determinací mohlo sestoupiti k jednotlivinám, pojmům jedinečným a naopak postupnou abstrakcí od jednotlivin vystoupiti zase k pojmu nejvyššímu. To je úkol klasifikační práce vědecké. Za druhé musí v systému vědeckém býti jeden základní zákon, jenž vývoj a dějství jevů vysvětluje; zákon ten jest vlastně onen nejvyšší abstraktní pojem vzatý za příčinný podklad soustavy. Jako onen pojem jest přítomen ve všech pojmech nižších, tvořících jeho rozsah, tak i ten zákon jest jaksi duchem soustavy a dostačiti má na odůvodnění všeho, co se mezi jednotlivinami děje. Zákon ten má zase zákony podřaděné, které jsou jen pouhou obměnou základního zákona dle složitosti zjevů, a vlastně řečeno podřaděné pojmy za příčinu ještě podřaděnějších pojeté. To je vývojesloví vědy. Takováto soustava jest cílem každé vědy.

Je-li základní pojem dán, záleží vědecká práce v *deduktivním* vyvozování pojmů nižších, až se dostoupí k zjevům. Není-li dán, což je pravidlem při nedokončených vědách, musíme postupovati od daných jednotlivin, jichž obor musí se přesně vymeziti, *induktivně* až k onomu základnímu poznatku, jenž tedy tvoří *problém* vědy.

Ony pak pojmy, k nimž induktivně na cestě k problému dostoupiti můžeme a od nichž nazpět deduktivně je možno sestupovati a z nichž jako z příčinného podkladu prozkoumaný dosud obor vysvětlovati se dá, v nichž tedy i onen nejvyšší pojem a nejobecnější zákon latentně jest obsažen, nazýváme *principiemi* čili *elementy*. Obor jednotlivin, jenž při indukční cestě jest východiskem vědy a přesně určen musí býti jak vzhledem k oboru jiných věd, tak vzhledem na vnitřní příbuznost, určuje *rozsah* vědy. Způsob konečně, jakým docházíme zákonů obecnějších a jakým práci kontrolujeme, jest *methodou* vědy, jejíž příklady jsme uvedli v dedukci a indukci.

Vezměme nějaký konkrétní příklad, fysiku: poznatek základní není dán, jsou dány změny na něčem, což, kdyby vysvětleno a dáno bylo, východiskem býti by mohlo. To něco jest hmota, ta tvoří problém fysiky; zákony přitažlivosti, všeobecné vlastnosti anebo tomu podobné jsou elementy, principie vysvětlování. Jako každá věda hledí i fysika tyto elementy co nejvíce omeziti a pokud možno na jeden redukovati; bez nutnosti jich nerozmnožuje. Otázka, které zjevy patří do oboru fysiky, určuje její rozsah, jež ohraničuje jak proti chemii tak proti přírodopisu a biologii. Methoda její jest experimentální. —

Tyto čtyři momenty: problém, methoda, principie a rozsah jsou, jestliže a pokud dopouštějí různosti, zdrojem různých směrů v každé vědě, tedy i v psychologii. Proběhne je pořadem podrobněji, nejprv obecně a pak to aplikujeme na psychologii.

3. **Problém.** Z uvedené právě definice vědy vyplývá, že ten poznatek, jenž v dokonalém systému nejvýše stojí a základem jest všeho vysvětlování, ve vědách neukončených jest problémem, tedy něčím, co dáno není, k čemu teprv vědecká práce směřuje. Jako takový nemá problém určitého obsahu a nedá se také ani jedním slovem, ani jednou větou vyjádřiti. Co není známo, co nemá obsahu, to pro poznání neexistuje; problém věd dá se v tomto ohledu jenom naznačiti neurčitě, dá se jen tušiti, nezaměníme-li jej s *úlohou* vědy, která záleží v obecném pojmu analýze a vysvětlování daných zjevů. Kdyby zde byla jenom práce vědecká a kdyby mohla duchu lidskému ve své neukončenosti postačiti, nenapadlo by nikomu problém vědám vytknouti, a ti, kdo z oboru vědy své nechtějí se probrati, aby poznali i jiné touhy a potřeby myslí lidské, odmítají něco takového, vědu svou vytčením oboru definující (na př. fysika jest jim jen vysvětlování pochodů materialných, o hmotu se nestarají). Avšak my musíme na vědeckou práci pohlížeti nikoli s omezeného tohoto stanoviska jednotlivé vědy, nýbrž se stanoviska celku, se stanoviska *filosofického*. Filosofii považujeme za jednotný názor o světě čili za systém, kterýž znak s důrazem vytýkáme, *všeho* vědění. Nebudeme se příti, zdali takováto filosofie, zdali filosofie jako doplněk věd anebo v jakékoli jiné způsobě jest zbytečná: ať vznikla z kterýchkoli pohnutek, filosofie jako požadavek a plod ducha lidského *jest* zde, a kdyby někdo i to popírali chfěl, řekneme, že zde *byla* a že se o systém všeho poznání pokoušela. V každé době byla ve všelijakém tvaru, v každé době zodpovídala všechny otázky, k nimž nutila člověka snaha zvidací. V každé době podávala systém hotový a k jednomu základnímu pojmu všechno vě-

dění a myšlení snažila se přivést: i musila také ty obory vědní, jež vědy jednotlivé v systém uvéstí chtějí, v systému svém zahrnovati a musila jim základní jejich poznatky podávati čili měla jejich problémy nynější rozřešené. Problémy ty nebyly neurčité; měly svůj obsah a daly se vyjádřiti slovem, a tu věda jednotlivá, nemohouc přerušiti práci posavadní, může sice rozřešení to neuznati, může obsah těch základních pomyslů popřítí, ale přijímá slovní výraz za označení problému svého. To, co filosofie podávala rozřešené, to věda teprv rozřešiti chce; tím míníme, že od filosofie přijímá problém.

I s jiné strany dospějeme k témuž konci. Ti, kdo o filosofii slyšeti nechtějí, vymezují vědu svou vytčením oboru a za svůj problém považují jen to vysvětlování zjevů, jichž analyza dospěj si kam dospěj. Toto vytčení oboru vědního, ustavení se vědy nemůže se dítí libovolně; vždy musí býti nějaký důvod pro ně, buď praktická potřeba anebo odkrytí nových zjevů, jež vědou jinou nedají se vysvětliti, ale nikdy nesmí se dítí bez zřetele k ostatním vědám, tedy k celku, sic by vznikl nelad, který by všechnu soustavnou práci rušil. A poněvadž takový nelad nastává dosti často a vědecká práce různých oborů, do sebe zasahajíc, navzájem si překáží a princip dělení práce illusorním činí, podnikává se třídění věd, jež bývá částí logiky anebo konkrétnou logikou. Má-li toto třídění jeviti se oprávněným, musí dítí se takovým dělidlem, aby podalo hierarchii věd, jejíž postup kryje se s historickým vývojem ruchu vědeckého vůbec. V hierarchii věd jest věda jedna, jakožto zabývající se nejabstraktnějšími a nejobecnějšími pojmy všem zjevům společnými, podkladem ostatních, postupně složitějších, a zároveň historicky nejstarší vědou. Princip třídění musí býti i principem evoluce vědeckého ducha. Evoluce dítí se může jen ze společného pramene, z jakéhosi jádra, v němž zárody všech budoucích útvarů potentialiter obsaženy jsou, a tím jest v této příčině názor o světě, jak jej smysly podávají a duch pro svou potřebu si tvoří. Názor o světě se vyvíjí a k němu nese se všechna práce vědecká, která se vyvíjí s ním. Názor o světě jest však filosofie. První názor byla první filosofie a z ní vyprýstily všechny snahy po důkladnějším poznání světa, v ní mají kořeny všechny vědy. Stopování tohoto vývoje věd jest zároveň stopování vývoje filosofického. A má-li býti vývoj věd potvrzením správnosti třídění věd, musí konkrétná logika přijmouti vědy stávající s celou jejich minulostí a se všemi svazky k filosofii, (nikoli k určitému systému, nýbrž filosofii jako zjevu ducha myslícího), v jejímž lůně vzešly a jistého tvaru nabyly, nežli počaly žíti samostatný život.

A k filosofii váže vědy jen problém, onen základní pojem systému té které vědy, jež filosofie se svého stanoviska anticipovala a vědě k ověření, k pravé práci odevzdává. Věda pak nemusí se dáti másti filosofickou spekulací, ale svými výtěžky bude přispívati k názoru světovému; až se jí podaří ten základní pojem nalézt, problém svůj rozřešiti, bude tím i filosofie v celku svém určena.

V tomto smyslu má tedy každá věda svůj problém, jenž se určitým slovem vyjádřiti dá. — Problém v tomto smyslu jest jeden pro všechny směry; neboť všemi směry k témuž cíli se směřuje a změna problému znamenala by *jinou* vědu. Nemůže tedy problém určovati různost těch směrů. Hledíme-li však k *vývoji* vědy, k poměru jejímu k filosofii a k významu, jež problém její pro celek poznávání našeho má, shledáme několik stadií, a ježto je možno, aby starší stadium jako zbytek vzdor pokroku vědy, znovu a znovu se objevovalo, můžeme i v těchto různých stadiích, pokud *vedle sebe* se vyskytují, viděti různé směry. Sestavme k tomu cíli schéma vývoje vědy.

4. **Schema vývoje jednotlivých věd.** První systém poznání, jež utvořila filosofie anebo to, co na nižších stupních filosofickou snahu ducha lidského repraesentuje a názor světový podává (mythologie, náboženství), byl organismem, v němž vědy žily svůj stav embryonální. Systém ten odpovídal na všechny otázky, vysvětloval všechno, co ducha mohlo zajímati, a sice z jednoho principu základního, jenž byl konečnou příčinou všeho. Byla jediná věda, nebylo věd. Všechny nynější obory vědné byly v tomto celku zahrnuty, buď určité rozřešeným problémem svým anebo jako část jiného problému. Všude na př. nacházíme odpověď na otázku, co je hmota, co je duše, co je život, co je člověk, co je svět atd. Theologický systém odpovídal stereotypně boží všemohoucnosti, Thales řekl, že vše vzniklo z vody, jiní že oheň jest příčinou života, podstatou duše, jeho unikáním vysvětlovali spánek, nemoc, smrt, vylučováním jeho smyslové vnímání atd. To mohlo postačiti tak dlouho, dokud skutečně všechny zjevy daly se jednou příčinou vysvětliti, čili dokud jich bylo tak málo, že ten princip vystačil. Čím více poznávalo se zjevů a čím lépe vynikaly jejich podobnosti a různosti, tím více nalehala potřeba vykázati jim v systému určité místo. A tím vzniklo druhé stadium: filosofie rozdělila se na části, na jednotlivé disciplíny, které měly svůj systém, jenž svým základním pojmem s principem celku tak souvisel, že se z něho dedukovati dal. Tak vznikla fysika, psychologie, logika atd. jakožto disciplína filosofická. Tyto disciplíny stojí a padají se systémem filosofickým, a ukáže-li se, že základní princip

nepostačí, musí všechna práce podnikati se znova. Konečně utvoří se komplex poznatků, které nechtějí podléhati změnám systému, a to vede k třetímu stadiu, kde věda oddělí se od filosofie a počne žít život samostatný. Poněvadž pak nemá daný základní princip, jež dříve ze systému brala a z něhož dedukcí o vysvětlení svého oboru pracovala, nastoupí cestu opačnou, postupujíc od daných zjevů a induktivně k obecným zákonům dospěti se snažíc. Tím stane se od veškeré filosofie neodvislou, a kdežto dříve právě od ní život čerpala, musí filosofie nyní obrátiti se ku vědě, aby jejími výtěžky systém svůj doplňovala.

Stadia tato můžeme zváti *přípravné, metafysické a empirické*. Přípravné stadium má jen historický význam, metafysické jest v naší příčině důležitější, ježto filosofie neustále o systém celkový se pokouší a tudíž problémy těch věd, které cestou empirickou k rozřešení jejich nedospěly, se svého základního principu řeší. Není právě třeba, aby věda některá považována byla za disciplinu filosofickou, a přece bude vězeti ve stadiu metafysickém, vychází-li od základního pojmu metafysického. Tak na př. v psychologii někteří považují duši za bytost (essenci) od těla rozdílnou a vzhledem k tomuto ponětí upravují systém psychologický, ačkoli empirickou cestou ponětí to dokázati se nedá. Stejně nesrovnatelné jest s empirickým stadiem dělení vědy jednotlivé v jejich vlastním rozsahu na část spekulativní čili filosofickou a přesně vědeckou, ať již jakýkoli název pro to se volí; neboť tím přerušuje se souvislost systému vědy a přesné zkoumání se zdržuje. O tom, co dosud rozřešeno není, můžeme se odvážiti hypothes, ale jen zase na základě toho, co na jisto postaveno, i nevymykají se hypothesy rámci empirickému; ovšem musí jen za hypothesy se považovati a za nic více. Empirická věda dovede se spokojiti s neukončeným systémem; je-li někde z jistých příčin třeba určitého ponětí o problému, ať se to stane spekulativně bez zneužívání autority vědecké.

Jak se mají nyní tyto věci v psychologii?

5. Problém psychologie. V tom smyslu, v jakém jsme pojem problému v odst. 3 určili, dá se problém psychologie označiti slovem *duše* a duševěda jest nejvhodnější pojmenování této vědy. Obor jednotlivin, jež ona jako věda samostatná má vysvětliti, v systém uvěsti, jež zkušeností dány jsou a od nichž vycházeti musí, jsou jevy, které nazýváme vniternými anebo psychickými. Touže zkušeností jest dán rozdíl jevů vnějších (hmotných) a vnitřních, a sice tak, že snáze jednotlivé jevy za rozdílné v tomto směru poznáme, nežli můžeme přesně definovati, co vniternost a vněšnost v podstatě jsou. Ale ta otázka prozatím nás nemusí zdržo-

vati, postačí nám pouhá existence jevů vnitřních, jež vědecky vysvětliti třeba. Ty zajisté díti se musí na něčem nebo v něčem, musí býti změnami, stavy, jevy něčeho a otázka, co jest to *něco*, co jest podkladem jevů vnitřních, žádá neúprosně zodpovídání od vědy, která analysou jevů těch se zabývá. Zcela tak přírodozpytu náleží otázka, co jest podkladem jevů jím analysovaných, co jest podkladem pochodů hmotných. Vytkne-li přírodozpyt skupinu jevů jako magnetických, elektrických, světelných, má také vysvětliti anebo aspoň nesmí odmítati otázku, co jest magnetismus, co je elektrina, co je světlo; a když shledá, že na př. světlo jest vlnění, musí supponovati něco, co se vlní, čímž vznikla hypotéza o aetheru, jehož jsoucnost pouhou zkušeností není dána. Ta otázka obejítí se nedá ani v psychologii, neboť jest nezbytným požadavkem vědeckého systému, a jako není systém fyziky hotový, ukončený, uspokojivý, pokud nevíme, co jest magnetismus atd., a co jest hmota, tak není v psychologii možno nadíti se plného systému, dokud není otázka, co jest podkladem jevů vnitřních, zodpověděna. Ta otázka jako činitel utkvívá na všech definicích, všech i nejkonkretnějších analysách, neboť dána jest v samém základě vědecké práce při vytknutí oboru. Je to neznámá veličina, která ve všech výtěžcích vědy se vyskytující ukazuje, že jím něčeho se nedostává, že krátce systém není úplný, že jsou problematické. Tak se jeví tento podklad neznámý jevů psychických zároveň podkladem budoucího systému, nejzákladnějším pomyslem, jenž, kdyby znám byl, psychologii by na roveň postavil mathematice a jiným vědám deduktivním. Kdyby byl dán nebo znám nějak, všechny otázky jiné byly by rozřešeny, vzájemnost pochodů vnitřních a vnějších, vědomí, pocit, vůle, spánek atd. neposkytovaly by potíží, a proto můžeme jej vystaviti jako problém. Poněvadž pak historický vývoj zplodil neurčité slovo duše, kterým onen podklad měl býti označen, poněvadž pojem ten v metafysické fási psychologie byl činěn východiskem, poněvadž pojem ten ve filosofických systémech repraesentuje ten obor jevů, jimiž psychologie se zabývá, a poněvadž konečné slovo duše s celou neurčitostí svého obsahu v myšlení nynějším právě tak jako v dřívějším pomáhá nám přesmyknouti se přes mezery našeho poznání, týkající se dějství vnitřního: může jím problém psychologie býti označen a psychologii můžeme definovati jako vědu o duši. Nemíníme tím, že by měla hned z předu o duši rozhodnouti; nýbrž že všechna práce psychologická podnikaná logickým postupem od daných zjevů nésti se má k tomu, aby pojem duše byl určen. Psychologie proto nepřestane býti ani analysou jevů vnitřních (Volkman) ani vědou o vědomí (Ma-

saryk); neboť analyza (Erklärung) vede k systému a na konci jeho jest to něco, co tvoří podklad jevů vnitřných, a vědomí jest jen jinak vyjádřené ponětí tohoto podkladu, je to jiné slovo pro týž problém. Také se tím nemíní, že by psychologie sama dostačiti musila k rozřešení problému toho a není nic praejudikováno pro případ, že by s problémem biologie a fysiologie a snad i chemie a jiných věd přírodních souvisel. Problém duše jest úděl, který psychologie dostává od filosofie, pokud jest a chce býti vědou samostatnou (a za takovou i my ji považujeme). Rozumování o duši jest nezbytnou částí každé filosofické spekulace, pojem duše částí nezbytnou každého systému, a má-li jen ta filosofie cenu, jež o vědecké vymoženosti se opírá, jež jest výslednicí práce vědecké vůbec, odkud má ku své spekulaci o duši bráti podklad vědecký než z té vědy, jež o duševních jevech jedná? Či jak bychom nazvati měli vědu anebo disciplinu filosofickou, která by z nedostatku jiné vědy tento problém vědecky řešiti chtěla? Problém duše do některé vědy tedy patří a sice do psychologie, a kdyby té zde nebylo, musila by se vyvinouti věda, která by si problém ten vytknula. Proto jest zároveň problém ten historickým majetkem psychologie, jest embryem, z něhož vznikla, a osudy problému toho znamenají historii její. Odkazovati jej do metafysiky znamená buďto vzdávati se vědeckého rozřešení jeho vůbec anebo odkládati jej, dokud nepokročí práce přesně vědecká. Avšak systém úplný má býti, a odvažuje-li se v tom případě každá jiná věda hypothes, náleží také psychologii hypothesy o duši podávati, pokud toho systém její vyžaduje, a filosofii náleží s vyššího stanoviska celku ji ku svým potřebám využití.

6. **Vývoj psychologie.** Pohlížíme-li takto na psychologii, bude nám pochopitelný vývoj její, a toho potřebujeme, abychom nynějšímu stavu její porozuměli a rozháranost směrů dovedli si vysvětliti.¹⁾ Dle schématu výše uvedeného má

¹⁾ Poněvadž psychologie bývá považována za část filosofie, bývají i její dějiny v dějiny filosofie zahrnovány; proto nemáme přehledu vývoje v tom smyslu, o jaký nám zde běží, a také ne jednotlivých zpracování dějin dle fází zde uvedených. Stručný přehled v tomto smyslu podává Th. Ribot v úvodu spisu *La psychologie anglaise contemporaine*; ještě stručnější náčrtek jest v *Masarykově* *Konkretné logice* tam, kde o psychologii jedná, a v *Durdíkově* článku v tomto čas. 1871. „O nové psychologii“, který psán jest s hlediska Herbartovské psychologie, v níž spis. spatřuje pravou formu její, připouští i metafysický podklad. Z dějin filosoficko-psychologických nejdále do přítomnosti sahá *Harms* *Geschichte der Philosophie I. Psychologie* 1877. Starší dějiny *Carusovy*, ač na tehdejší dobu pozoruhodný zjev, jsou zastaralé a nespolehlivé. *Siebeck* není hotov ještě se starověkem (Ge-

také psychologie tři fáse: přípravnou, metafysickou a empirickou, a co jsme jako známky jednotlivých těchto fází uvedli, to i zde shledáváme. Fáse přípravná sahá do Aristotela a může opět na dvě periody se rozdělit. První obsahuje dobu před vyskytnutím prvního systému filosofického, kterýž ve vývoji západní osvěty, o níž nám zde běžeti může, jest Thaletův; druhá tedy od Thalety do Aristotela. První perioda spadá v jedno s oním stadiem vývoje myšlení vůbec, které předcházelo vši filosofii a vědu, do něhož nahlédnouti můžeme skrze řeč.

Vznikla slova, jimiž nejen jednotlivé úkazy vnitřního života označeny byly, ale též představy obecnější, zahrnující celé třídy sourodých zjevů, jako cit, mysl, vůle a p., a vytčen i princip všeho dějství vnitřního, všeho života, slovem duše. Etymologie slova toho ukazuje, co za příčinu života a životních úkonů pokládáno bylo; byl to vždy nějaký konkrétní zjev úkony ty provázející (dech, anima, ψυχή), a poněvadž činnost vůbec jinak si vysvětliti nedovedli než dle analogie činnosti vlastní, zosobněna i duše. Mám duši znamenalo tolik jako „žiju“, a všechny úkony duševní vysvětleny tím, že duše byla jich podmětem: duše cítila, duše myslila, duše truchlila, duše se radovala, duše opouštějíc tělo na čas byla příčinou spánku, opouštějíc tělo na vždy, příčinou smrti. Tato zosobněná představa o duši jest tedy zárodkem vši psychologie;

schichte der Psychologie 1880—84). Pro starší dobu klassickou dostačí článek *Drtinův*: Třídění jevů duševních v řecké psychologii. Listy fil. XVII, r. 1890. — O jednotlivých periodách a směrech možno se poučiti ve *Volkmannově* Psychologii, kde ovšem látka historická rozkouskována dle předmětu; nicméně jsou jednotlivé historické exkursy k paragrafům velmi příhodným pramenem a s velikou pilí sestaveny. Podobné jest v úvodu k *Fichteově* Anthropologii (I. H. Fichte Anthr. 2 vyd. Lipsko 1860) mnoho historických dat. Historii jednotlivých problémů starší i novější psychologie podává *Charles Waddington*, (v něm. překladu Moechově). Die Seele des Menschen. Lipsko 1880, důležité jmenovitě pro francouzskou souvěkou psychologii; pak *Lewes* v dějinách svých, k nimž však vzat zřetel pouze dle Ribotova výtahu ve spise výše zmíněném. Historii problémů duše podává na př. *Otto Flügel* Die Seelenfrage mit Rücksicht auf die neuern Wandlungen gewisser naturwissenschaftlicher Begriffe. Cöthen 1878. O historii pojmu appercepce je historická stať *O. Saude* ve Wundtových Phil. Studien I. Tamže v V sv. *Oswald Külpe*: Die Lehre vom Willen in der neueren Psychologie. O psychologii anglické jedná zmíněný spis Ribotův; o novější německé téhož spis, jenž v něm. překladě autorisovaném vyšel pod titulem: Die experimentelle Psychologie der Gegenwart in Deutschland. Braunschweig 1881; k čemuž dlužno přidati *B. Erdmann*: Zur zeitgenössischen Psychologie in Deutschland v čas. Vierteljahrschrift für wissenschaft. Phil. III, 1879, pojednání psané právě se zřetelem k spisu Ribotovu. To jsou hlavní moje prameny: jiné spisy, z nichž data čerpána, budou uvedeny na svém místě, — Dějepisný přehled psych. lit. české vydal Dr. *Krecar* v gym. progr. slanském 1893.

od té doby zůstala předmětem filosofické spekulace i vědecké práce.

Thaletem počínající filosofie liší se od mythologického názoru, který ovšem v širším smyslu byl také filosofií, svou systematickostí. Z jednoho principu vysvětlovány všechny bytosti a všechny změny. Představa duše přešla z předešlé doby a byla vysvětlována tím principem základním a obměňovala se ve smyslu jednotlivých principů. Na ní byla omezena téměř celá psychologie, jež tu žila život embryonální v problému svém jsouc zavínuta. Ponenáhlu však embryo vzrůstalo, množila se známost dějů vnitřních, které žádaly výkladu a vznikaly otázky, které ve shodě s principem základním žádaly zodpovězení. Výklad jevů vnitřních byla jakási primitivní dedukce, aplikace základního principu. *Herakleitovi* na př. stačil na všechno oheň, jež byl příčinou žití a totožný s duší, jež byla částkou praohně; dýcháním se oheň života obnovuje, ve spánku uniká, ve smrti na dobro mizí; protiva ohně byla voda a přítomnost její ničila oheň; tudíž abnormální duševní stav opilce požitím nápoje se vysvětluje. *Empedokleovi* jest vnímání smyslové jenom případem obecného zákona o působení vzájemném těles vzdálených. Jakýsi pokrok učinil *Anaxagoras* tím, že rozlišiv hmotu a ducha zřetelněji, pojem duše zúžil a tím připravil samostatnější vývoj embrya psychologického. Avšak vždy byl problém duše částí fysiky. *Sofisté* a *Sokrates* odvrátili se od fysiky, a tím staly se otázky psychologické ještě podřízenějšími. *Platon* fysiky opět se chopil, poněvadž jí potřeboval za oporu svých názorů ethických a v mezích její zabýval se též otázkami psychologickými. V jeho systému shledáváme vše, co předcházelo, zahrnuto. Jest tu dualismus hmoty a duše, ale právě tak nedůsledný jako u předchůdců, jest tu rozdělení duše v části jako u Pythagora, v čemž jest předzvěst potomní theorie mohutností, k tomu přistupuje nauka o nesmrtelnosti a praeexistenci, důmyslnější roztržení jevů psychických, blížíci se našemu rozeznávání představy, citů a vůle; dále anamnézis a konečně částečná analýsa některých citů, k níž veden byl úvahami ethickými, a tu především vnímání krásy, jež vylučuje tak, že bezděky vzpomínáme na Mantegazzovu fysiologii krásna. To je celá látka psychologická v této době přípravné; nasbírána byla příležitostně a vměstknána byla úplně v část filosofie zabývající se přírodou, ve fysiku, takže ani samostatný obor psychologii vykázán nebyl. To stalo se teprv v následující době.

Aristoteles založil psychologii. Jeho spis *περὶ ψυχῆς* jest první psychologií; jím počíná fáse *metafysická*, která trvala po celý středověk a nový věk až po Locke a Herbarta, a

vedle směru empirického i v naší době se vyskytuje. Charakteristickou známkou její jest, že vychází od pojmu duše, jenž určuje se spekulativně ve shodě s principem soustavy; z něho vysvětluje se všechno dějství duševní a celá práce záleží v tom, aby všechny zjevy tak byly pojaty, aby se *daly* ze základního ponětí duše vysvětliti. Psychologie byla disciplinou filosofickou a tím připoutána k osudům toho neb onoho systému, s nímž se měnila i co do pojmů základních i co do výkladu jednotlivých zjevů, takže mimo filosofii nebyla ničím. Bylo tu plno záhad a otázek, které na stanovisku empirickém odpadají, takže pro vlastní vědu nemají ceny leč historických anticipací. Ráz, který jí Aristoteles vtisknul, podržela v celku, pouze postavení své v systému dle okolností měnila, stávajíc se tu podržetější, tu zase nejdůležitější jeho částí. Vzhledem k tomu mohli bychom více period určití v dlouhé té době, ale postačí, naznačíme-li jen příkladem, jak s ní nakládali; neboť bychom museli vlastně dějiny filosofie psáti. Ve středověku byla filosofie postavena ve službu teologie, a tu musela i psychologie problém svůj povznést nad přírodu a sloužiti především k poznání Boha. *Sv. Augustin* učinil ji východiskem metafysiky vůbec; poznání existence duše jest zárukou existence a poznání Boha; pamět má vyšší význam, jest vědomím věčnosti a vůle podstatou člověka, stojíc nad rozumem. *Hugo de sct. Victor* zase pokládá duši za obraz Boha, a poznání její vede tedy i ku poznání Boha. *Dualismem Descartesovým* dán byl psychologii podklad rozdílný od ostatních věd, neboť dříve byl rozdíl mezi tělesným a duševním pouze stupňovitý. Byl to sice nutný krok na dráze vývoje, ale v mezích spekulace filosofické nevedl k žádnému úspěchu. Naopak vyvolány tím záhady nové, jako o vzájemnosti duše a těla, o jednoduchosti duše při rozmanitosti dojmů a představ, o tom, kterak může duše způsobiti pohyb těla, o jejím sídle atd., a tyto záhady s oněmi, jež zděděny od filosofů dřívějších a k nimž vedlo stanovisko náboženské, zaujaly úplně veškeru práci psychologickou, takže pro samou spekulaci nezbylo na pravou vědeckou práci času. Ani *Spinoza* ani *Leibnitz*, ač podali znamenité příspěvky k psychologii popisné, nedovedli psychologii prospěti ve směru pokroku. Neplodná tato doba končí *Wolffem*, v jehož spisech *Psychologia empirica* a *Psychologia rationalis* máme jaksi bilanci o psychologii dosavadní. Dvě věci jsou tu důležité. Předně, že dělí psychologii na racionální a empirickou; avšak to není empirismus v tom smyslu, v jakém jej pro psychologii jako vědu samostatnou žádáme. Neboť empirismus má býti základem, kdežto u Wolffa jest přívěskem spekulace, již nemá rušiti; není tedy žádnou vědou. Druhá věc jest tak

zvaná theorie mohutností. Nepochází od Wolffa, nýbrž jest odkazem celé doby předchozí, Aristotelem počínaje, jenž má zase předchůdce ve všech filosofech, kteří duši na části dělili, takže dojdeme až na Pythagora, ano i do mythické periody k Homérské představě. My ji pokládáme, nehledě k významu filosofickému, za jediný moment vědecký v moři spekulace metafysické; neboť jest výsledkem klassifikace jevů duševních a repraesentuje jádro psychologických vymožeností, nezávislých od metafysických systémů, jimž se mu bylo podřizovati. Jako vlastnosti těles ve fysice a popis tvorstva v přírodopise připravovaly empirickou fási příslušných věd, tak můžeme roztrídění jevů psychických dle těch mohutností za empirickou přípravu v době metafysické považovati. Bylo jen třeba obmeziti psychologii na toto třídění a ostatní kroky k pravému směru dány byly samy sebou. Když se stanulo u mohutností, mohlo se říci: duše má mohutnosti, a když ukázala se potřeba vědu učiniti nezávislou na filosofii, mohl se problém duše nechat stranou, neboť nemusil býti základem oněch mohutností. Ať si kdo duši představoval, jak představoval, mohutnosti měla, a to byl pevný bod pro psychologickou práci; na tento bod připjala se veškera zásoba pozorování z dob předešlých, a od toho bodu počal též další vývoj. Nepokládáme tedy tuto theorii za absolutní překážku rozvoje psychické vědy, nýbrž právě za podmínku jeho, nezastávající se ovšem nikterak její platnosti. U Wolffa theorie ta v této formě značí možnost pokroku a proto jsme to zvláště vyznamenali. Později bude nám ještě jednou o tom se zmíniti.

Jestliže tímto směrem pokrok ve smyslu empirismu byl připraven, či abych tak řekl, umožněn, stal se skutečný pokrok odjinud. Baconova²⁾ induktivní metoda *Lockem* přenesena do psychologie, a její konsekvence vedly k osamostatnění psychologie, jenže ne hned. Locke chtěl filosofii celou na vědecký induktivní základ postaviti; nejša s dosavadním východiskem — cogito sum — spokojen, chtěl především *vznik* duševní činnosti vysvětliti a to neodvisle od metafysických pojmů ze zkušenosti. Empirismus psychologický měl býti východiskem filosofie. Psychologie zůstala sice filosofickou disciplinou, ale byl jí dán jedině možný, pravý vědecký základ: vycházeti od daného. To bylo Lockeovi a jest až dosud počitek (*Empfindung*): odtud věta „nihil est in intellectu,

²⁾ Bacon sám žádá od filosofie, aby rozmanitost přirozenosti sil a charakterů hleděla konstatovati; vypočítává v klassické literatuře spisy, z nichž by látka se měla čerpati, a dodává, že by tím způsobem dala se „učená a exaktní anatomie přirozenosti a duše“ pořiditi a „nejtajnější a nejskrytější podklad vloh lidských objeviti“ (Waddington l. c. 22). To by tedy byla psychologie exaktní, na základě induktivním.

quod non fuerit in sensu“ jest nejen charakteristikon filosofického směru Lockova proti vrozeným ideám a schopnostem, ale i celé moderní psychologie proti staré, empirického směru proti metafysickému.

Máme tedy v této periodě dva směry, jichž repraesentanty jsou Wolff a Locke, a jimiž oběma psychologie přivedena byla až k tomu stupni vývoje, kde se mohla od metafysiky oddělit. Dříve však bylo jí projíti kriticizmem *Kantovým*, v němž oba směry jako v ohnisku se stýkají, a pozitivismem *Comteovým*. Oba tito filosofové, každý svým způsobem, předložili si otázku, je-li psychologie jako věda exaktní možná, a oba ji zodpovídali, každý z jiných důvodů, záporně. Vývoj další byl pak vyvracováním jejich tvrzení, čímž konečně pravé stanovisko docíleno.

Kant octnul se v odporu s psychologií následkem svého filosofického stanoviska, kteréž bylo popřením všech předchozích systémů a principů, tedy i Lockeova a Humeova. Jestliže tito chtěli filosofii skrze psychologii postaviti na vědecký základ, Kant, jenž výsledky jejich metody neuznával, zničil theorii jejich jedním rázem, vyvrátiv totiž její podklad větou, že psychologie nemůže býti vědou exaktní. Důvody uváděl dva; předně, že při jevech psychologických nedá se užití matematiky, any probíhají v čase, jenž má jen jednu dimenzi a proto nedá se měřiti; za druhé, že v psychologii nedá se užití experimentu, poněvadž rozmanitost vnitřního pozorování nedá se libovolně měniti, poněvadž jiný myslící subjekt pokusu našemu nedá se přizpůsobiti a poněvadž stav pozorovaného předmětu alteruje již pozorování samo. Netřeba těchto důvodů vyvracet; neboť další vývoj psychologie sám jest jejich vyvrácením aneb aspoň vyvracováním. Na ten čas však a se stanoviska kriticizmu *empirická* psychologie byla vyvrácena. Rovněž nevedlo se lépe *racionální* psychologii Wolffově a s ní metafysickému směru. O duši nelze dojíti poznání, neboť to je možno pouze při zjevech a ne při věcech o sobě, a duše jest taková věc o sobě; tím padá věda i filosofie o duši i se svým východiskem cogito sum, až dosud za nezvratné pokládáným.

Poněvadž Kant metafysiku zaměnil theorií poznání, což je z veliké části obor psychologie, poněvadž v ní umístil svou transcendentální aesthetiku o apriornosti času a prostoru, rovněž značný kus psychologického oboru, zbylo z psychologie dřívější velmi málo. Jenom mohutnosti duševní přijal z Wolffovy školy a obměnil podle svého stanoviska; je pokládal takřka za dané, z nich vysvětloval všechny podobné zjevy a řadil to v obor anthropologie. Tím psychologie byla jako samostatná věda i jako disciplína filosofická odstrčena.

a možno přisvědčiti Volkmannovi, že Kant psychologii více uškodil než prospěl. Uškodil jí proto, že převahou ducha svého, jenž vtisknul ráz veškeré spekulaci i práci vědecké na dlouhou dobu, vývoj její zdržel. Prospěl, poněvadž ji oklestil od metafysického bejlí, které vývoji v pravém směru překáželo. Ačkoli ji odstrčil, pošinul ji tam, kde mohla vzrůst ve vědu samostatnou, totiž mimo systém filosofický.

Po *Kantovi* vyvíjela se psychologie v Němcích jednak v úzkých mezích jím vytknutých, jednak v opposici proti němu velice podléhající vlivu filosofie a přírodních věd, kteréž oboje se netušeně rozvily. Bezprostřední následovníci Kantovi nechali psychologii v podřízeném postavení; drželi se theorie mohutností, a odmítali všechny pokusy zavést do výkladu metody exaktních věd a registrovali pilně ohromný materiál novými prameny z ethnografie, fysiologie, ze studia společenských zjevů a lékařství se hromadící, odkazující třídění a využití jeho v obor *anthropologie*. I v nejnovější době Kantovci opakují proti experimentální práci a kalkulu mathematickému v psychologii tytéž důvody mutatis mutandis, které uvedl kdysi Kant. Co zanedbáno na psychologii, to nahrazováno v mnohém ohledu v četných *Erkenntniss-theoriích*, které mnohé partie psychologické projednávají a jichž následek v naší době jest snaha učiniti psychologii podkladem logiky a tak jí opět podřízené místo vykázati. Všechny tyto pokusy spadají do směru metafysického; neboť odtrhují problém duše od psychologie a spekulují o něm v metafysice.

Kantova filosofie rozvětvila se brzy v několik směrů, tak jako je byla z počátku absorbovala, a ty zase každý svým způsobem na psychologii vliv měly. Pokud psychologii pokládaly za část filosofie a výklad psychických zjevů podnikaly za tím účelem, aby hypotheses své o duši, o světě, o životě a vývoji dokazovaly, náleží také do psychologie metafysické a bude o nich pojednáno pod tímto záhlavím zvláště. Zde jen podotýkáme, že látku rozhojnily, mnohé detaily osvětlily a styky problému psychologie s jinými vědami vyznačily; jimi však vývoj psychologie ve směru pravém nebyl podmíněn. K tomu bylo potřebí úplného odloučení od filosofie, a to provedeno v opposici proti Kantovu stanovisku a proti směru jím zahájenému.

Kant řekl, že psychologie nemůže byti vědou, poněvadž o ní nelze užiti mathematického kalkulu; *Herbart* pokusil se o *mathematickou psychologii*. Kant pokládal experiment za nemožný, *Weber* a *Fechner* založili *psychofysiku*, jejíž axiomem jest, že intenzita pocitu dá se měřiti popudem, svojí příčinou. Vedle toho opět v protivě ke Kantovu stano-

visku odstraněna theorie mohutností, což je zásluhou Herbartovou, a zobecněla zásada, že všechny zjevy psychické redukovati jest na nejjednodušší prvky zkušeností dané, a *Benekem* s důrazem obnoveno stanovisko Lockeovo, takže empirismus jest heslem moderní psychologie vůbec. Vlastní usamostatnění stalo se ve *fysiologické psychologii*, která již úplně se oddálila metafysiky a mimo zkušenost o zjevech vnitřních pouhým pozorováním získanou, všechny výhody experimentálních věd si osobuje. Také ta připojuje se ke Kantovi. *Johannes Müller*, fysiolog Kantovec, pronesl hypotesu o specifické energii orgánů smyslových (že totiž čidlo jakýmkoli způsobem podrážděno, stejný druh pocitu způsobuje, který od jiných se liší a žádným jiným smyslem způsoben býti nemůže), aby Kantovým apriorickým formám nazírání dán byl podklad fysiologický; mimo to fysiologicky hleděl podepřítí Kantovu nauku o prostoru, tím že sítnici v oku přisoudil vrozený cit pro prostor. Tohoto principu: ze závislosti duševních pochodů na fysiologických najíti východisko a pevný základ pro vysvětlení duševních zjevů, po Müllerovi od četných přírodozpytců, najmě fysiologů, užito v mnohých podrobných otázkách; zobecněn pak byv, učiněn byl principem psychologického systému vůbec, jakož to vidíme u celé řady mladších pracovníků. Tím jsme se octli v Německu v přítomnosti.

Po Lockeovi bral se v Anglii týmž směrem *Hume* a *Hartley*; psychologie zůstávala v čele disciplin filosofických a pěstována empiricky; avšak školou Skotskou připoutána jsouc těsněji k filosofii, zdržena byla ve vývoji. Proti německé psychologii má tu výhodu, že nikdy nebyla zanedbávána a že nebyla tak zmitána příbojem metafysických spekulací. I princip Lockeův i metoda jeho přecházela od věku k věku a utvořilo se jakési jádro, které zůstávajíc všem systémům společno, dobře charakterisuje anglickou psychologii a označiti se dá slovem *theorie associační*. Ze vzájemného styku představ vysvětlovány zjevy duševní a vzdor všem obměnám tohoto principu a všem jiným hlediskům, které postupem vývoje vědeckého pro psychologii byly využity, můžeme také Jamesa Milla, a chceme-li, i jeho slavnějšího jmenovce Johna Stuarta Milla postaviti vedle Herberta Spencera, a Lewesa i Murphyho, jakožto zástupce této theorie.

Mezitím pronikla Lockeova filosofie do Francie a tam zplodila materialismus sensualistický Lametriův a Condillacův, z nichž tento redukoval vše na pocity a dospěl k tomu, že vědění vůbec není možné. Materialismus francouzský se svými konsekvencemi ve všech oborech způsobil brzy reakci,

v níž psychologie octnula se hluboko v stadiu metafysickém, konservativním, v němž dosud dle Ribota většinou trvá. V té době vzešel Francouzům *Comte*, jehož význam ve mnohém ohledu má analogii ve významu Kantovu v Němcích. To mají vzdor všem různostem stanoviska a vzdor různým následkům svého působení společno, že od nich nový život počíná, když jimi vše staré bylo pobořeno. Kantův směr označujeme slovem kriticismus, Comteův positivismus. Také pro psychologii má positivismus analogii v kriticismu. Comte neuznal psychologii za vědu exaktní, nýbrž nahraditi ji chtěl fysiologií a frenologií, jak byla v Němcích pěstována Gallem; neboť zamítá pozorování vnitřní — sebezpozorování — jako něco nemožného; člověk by se musil rozdělit v subjekt pozorující a objekt pozorovaný a oba by byly totéž, a proto všechno dějství duševní vysvětlovati se musí na základě jeho materialného podkladu. Tím však, ovšem indirektně, ukázal na fysiologickou psychologii, a ježto sociologie jím založená jako věda ducha společnosti čím dále tím více k doplnění svému abstraktnější vědy o duchu vůbec vyžadovala, připravena tím půda pro psychologii, která v sousedním Německu a v Anglii se ustavila ve vědu samostatnou. Vedle srovnávacího studia psychologického jest fysiologická psychologie ve Francii nyní repraesentantem směru empirického; zástupcem a horlivým šířitelem jest *Th. Ribot*; charakteristické jest pro Francouze studium pathologických zjevů duševních, které se pěstuje usilovněji než v Anglii a Německu.

V Anglii positivismus vyskytnul se ve vydání jiném, ale měl pro psychologii týž účinek. Nebyla sice nikým popřena, to intermezzo odpadlo; neboť *J. S. Mill* v té příčině s *Comtem* polemisoval a *Spencer* psychologii vykázal místo mezi vědami důležité; ale způsobeno její usamostatnění, úplné oddělení od metafysiky. Zástupcem toho směru jest *A. Bain*. *Spencerova* theorie evoluční nemá zvláštní nějaký význam jenom pro psychologii, nýbrž pro vědy vůbec, ačkoliv *Spencer* právě na psychologii postup ten ukázal; je to myšlénka filosofická a třeba nezakládala určitý systém, podmiňuje názor světový a s ním i práci vědeckou vůbec, tak jako asi theorie *Darwinova*. Pokud *Spencer* psychologickou analysou se zabýval, přidrží se theorie associační; nového směru zakladatelem není. ³⁾

³⁾ V ostatních zemích psychologie a filosofie byla odvislá od sousedů. V Itálii převládá vliv francouzský; vedle obnovené thomistiky pěstuje se se zvláštní zálibou sociologie, kterou považují mnohdy za psychologii srovnávací. V Dánsku pěstují nyní psychofysiku. Ve Švédsku a Rusku jsou na stanovisku metafysickém. U nás převládá empirismus školy herbartovské, jakož vůbec v Rakousku.

Ze stručného tohoto přehledu jest patrné, že psychologie brala se touž cestou jako jiné vědy; jednotlivé fáse nejsou sice přesně ohraničeny časem, ale jest vznik jejich dobře znatelný. Empirické stadium, kteréž pokládáno za vrchol, připravovalo se dlouho, již před 200 lety, ale teprve v nejnovější době možno o psychologii jako vědě samostatné mluvíti. Rozumí se však samo sebou, že metafysické stadium není tím na dobro zažehnáno, ale že vedle psychologie samostatné vždy a vždy se vyskytují psychologie „s nějakého stanoviska“, buď realismu nebo idealismu nebo spiritualismu, které výsledky pozitivní vědy pro toto své stanovisko vykořistiti hledí, kdežto vědě svým stanoviskem jsou na překážku. Každá taková psychologie praesentuje se jako hotový systém, a odmítá všecko, co s jejím principem nesouvisí, fakta přeformuje podle své chuti a spory vědecké řeší filosoficky, čímž literatura ohromně vzrůstá, nepoměrně k vnitřnímu pozitivnímu obsahu. Avšak proti tomuto směru nesprávnému, proti těmto „psychologiím“ nemůžeme postaviti nějakou jednu psychologii, vyhovující požadavkům systému v pravdě vědeckého, nýbrž jenom směr, snahu, která teprv k žádoucímu cíli vésti má. Že má psychologie tkvěti na své podstatě nezávisle od metafysiky, počíná se nyní uznávati; ale věda ta jest v počátcích, nejsou rozhodnuta pro nejnütnější základy každého systému, mimo jediný princip vycházeti od daného. Pracuje se většinou monograficky, což nese povaha věci s sebou, a to svádí zase k předčasným závěrům o věcech vzdálenějších, a odtud vzniká nová různost, nový zmatek, v němž těžko něco za obecně platné přijmouti a vědám, jež o psychologii opíráti se mají, k použití poskytnouti. Jestliže tedy z nákresu našeho o vývoji psychologie vyplývá, že pravý směr vědecký konečně zahájen jest, a že jej v posledním útvaru ve fysiologické psychologii spatřujeme, nechceme tím, aby tato psychologie za pravou a jediné oprávněnou se považovala. Nám běželo pouze o směr empirismu ve smyslu zde vyloženém; ten jest jediné možným, má-li psychologie býti vědou samostatnou, ale připouští zajiště také různosti, z nichž fysiologická psychologie jest jedním případem. Jak a pokud našemu ideálu odpovídá, bude dalších úvah předmětem. Proběříme všechny pokusy empirické po pořádku, posoudíme jejich oprávněnost, a aby obraz přítomnosti byl úplný, předešleme úvahu o metafysické psychologii počínající dobou po Kantovi.

7. Novější směry metafysické. Jak praveno, má každý systém svou psychologii a repraesentuje zvláštní směr; neboť každý systém má nějak rozřešený problem duše, z něhož hledí zjevny duševní vysvětliti. Bylo by příliš obšírné všemi

psychologiemí tohoto druhu se obíráti; postačí nám vytknouti hlavní směry filosofické a ukázati, jaký vliv měly na práci psychologickou. Za dělidlo hodí se představa o duši, jakožto podkladu dějů vnitřních; od ní právě vycházely, a její růzností také různost systému psychologického podmíněna jest. Z antithese ducha a hmoty vyplývají tyto možnosti: předně popírá se zvláštní nositel při duševních pochodech, jež pak jsou jen obměnou pochodů hmotných, duše = hmota — *materialismus*; za druhé uznávají se dva různé podklady, duše a hmota, *dualismus*; za třetí neuzná se zvláštní podklad hmotný, a hmota se nechá vyplývati z ducha, *spiritualismus*; za čtvrté uznává se různost pochodů hmotných a duševních, ale jsou různou stránkou jednoho a téhož podkladu, duše a hmota jsou v jakési monon spojeny, *monismus*, jenž rozpadá se na idealismus a realismus, podle toho, zdali mnohost zjevů z původní jednoty anebo jednotu z původní mnohosti vysvětluje, či je-li duše částí ducha světového anebo výslednicí mnohých duší.

Materialismus měl vliv indirektní na psychologii. Konsekvence jeho principu vedou k popírání všeho duševního a k stanovisku Comteovu nahraditi psychologii fysiologií a kranioskopií; avšak bojem svým proti dogmatismu Descartovskému zjednal Lockeovu empirismu půdu ve Francii. Poměrem svým k církvi a ostatním systémům filosofickým a snahou vysvětliti princip životní nucen byl k nekonečným diskussím metafysickým, v nichž i utonul.⁴⁾ Jediná otázka psychologická, nehledě ovšem k problému samému, byla tu pěstována, závislost duševních zjevů na tělesných, a v té příčině připravili *Czolbe* a *Büchner* badání o funkcích organů nervových. Jinak byl materialismus pro psychologii neplodný. V novější době příkládá se název materialismu některým teoriím monistickým a rozeznává se hrubý a mírný materialismus. Neprávem, neboť princip je podstatně různý. Nehledíme-li k tomuto druhu materialismu, jest onen v nynější psychologii zhola bez významu.

Také *dualismus* jest pro psychologii bez významu, ačkoli jest to názor poměrně nejrozšířenější i za naší doby, jsa obsažen v církevním názoru a ve filosofii thomistické, na novo úsilně pěstované. Jeho vlastní otázkou psychologickou jest pouze vzájemnost duše a těla, která v empirismu odpadá. Avšak dobrou vlastnost směr ten má, že pokud nezabírá se úvahami o podstatě duševní a jejím poměru k světu

⁴⁾ V naší literatuře proti materialismu psal na př. Kapras, Sebrané rozpravy psychologické v Bayerově bibl. paed. klass. XI, str. 136, Zámečník a jiní.

ostatnímu, nepřekáží vývoji empirickému. Jeho názor o duši nemusí analysu zjevů duševních podmiňovati a dá se dobře postaviti vedle zákonů associačních, ba snese i princip fyziologické psychologie, pokud ho je potřeba ku vysvětlení pohybu, emocí, vůle. Účinek toho je, že dualisté moderní mnohou cennou monografií obohatili psychologii.⁵⁾ Poněvadž však princip sám neobsahuje nových podnětů k otázkám psychologickým mimo ty, které ve středověku byly s důstatek přetrásány a Kantem odstaveny, neměla psychologie z této filosofie valného prospěchu. V školské literatuře novější shledáváme se s jakýmsi quasi dualismem. Otázky metafysické jsou ze škol středních ve smyslu organizačního statutu vyloučeny, a tudíž vycházeti má školská kniha od fakta rozdílnosti a nesrovnatelnosti pochodů hmotných a duševních, jimž přisuzuje se zvláštní podklad; tím bezděky se přiznává stanovisko dualistické, jen že v té formě nikterak nebezpečné, která umožňuje výklad ve smyslu pokroku.

V *spiritualistických* systémech má psychologie důležitou úlohu; je-li svět výplodem ducha, jest studium vývoje a dějství duševního přední úlohou filosofa, neboť jen tudy lze proniknouti k poznání podstaty věcí. Již po zevnějšku můžeme většinou poznati systém jako spiritualistický, jestliže psychologii — studiu duševního světa — přední úlohu vykazuje; vliv tohoto způsobu filosofování jest tedy na psychologii značný. Podotknouti však dlužno, že přesný spiritualismus asi toho druhu, jako byl *Berkeleyův*, není častý, a že je mnoho odstínů, které s dualistickými a monistickými teoriemi se stýkají, takže nesnadno je od sebe odlišiti. Nám není potřebí úzkostlivě si vésti v rozeznávání, ježto jde především o vliv metafysických teorií vůbec, a při tom na nějakém přesném rozlišování nezáleží. Spiritualistické stanovisko mělo především následek, že nechávajíc hmotu z duše vyplývati a tělo jaksi za první čin duše považujíc, obrátilo pozor na ony zjevy, jež dokazují *tvorivou* sílu duše a vliv její na organismus tělesný. A to jsou abnormní zjevy hypnotismu, suggestce, magnetismu, a vedle toho tvořící moc fantasie ve všech oborech duševního života ve snu i umění,

⁵⁾ Na př. *Schmidt Ed.* Erster Versuch einer Theorie des Gefühles 1831. Über das Mitgefühl 1837. Podotknouti dlužno, že těžko stanoviti mnohdy hranici mezi dualismem a jinými názory; jmenovitě se spiritualismem a monistickými některými názory se stýká. Tak pokládá Volkman Waddingtona za dualistu, ač ten se zřejmě za spiritualistu prohlašuje; já zas bych na př. Kirchnera (*Katechismus der Psychologie* 1883) pokládal za dualistu, kdežto on se hlásí k monismu. Jednotlivé odstíny dualistického názoru i ostatních s velikou důkladností sestaveny jsou ve Volkmannově Psychologii (2 vyd.) v poznámkách ku paragrafu stejně označenému; také literatura jest tam uvedena.

v umírání i nadšení. Druhý následek byl úsilné přetrásání otázek o praeexistenci a postexistenci duše; neboť tělo je výtvořem duše, jest prius, a duše není na tělo vázána, právě v opak názorům materialistickým. Konečně obrácen zřetel ku představám tak zvaným nevědomým, a tím ke studiu vývoje embryonálního a k biologii vůbec. Jestliže duše vytvořila tělo, musil býti činný faktor duševního dějství vzat za princip; člověk není představa, jak tvrdili materialisté, ale vůle a pud. Systémy Schopenhaurův a Hartmannův, aby ukázaly tvořivou moc vůle i v organismu tělesném, hledaly oporu ve veliké zásobě přírodopisných dat, které tím pro psychologii na vždy byly zajištěny. Specialně Hartmannova Philosophie des Unbewussten je důležitou sbírkou psychologického materiálu pro vývoj sebevědomí, novou to formuli problému psychologie. Ze starších psychologů tohoto směru uveden budiž: G. H. Schubert, K. F. Burdach a jakožto nejznamenitější Carl Gus. Carus, jenž i srovnávací psychologii pěstoval; potom Ig. Paul Troxler. Všichni tito bývají uváděni jako přívrženci Schellingovi. Konsekventně sice filosofie identity není spiritualistická, nýbrž monistická; avšak ve svých psychologických úvahách jsou právě tito učenci nekonsekventní, takže je můžeme sem počítati. Schelling sám nezabýval se mnoho psychologií. Sem patří též Beneke (Eduard); neb dle něho jsou síly tělesné potence obyčejně nevědomé toho, co vyšší potencí v duši se nachází. Jeho význam v psychologii záleží v boji proti mohutnostem duševním a v stanovení základních processů vývoje, o čemž bude na jiném místě jednáno. Žákem a pokračovatelem jeho jest Fortlage.⁶⁾ Časem bližší nám jest Im. Her. Fichte, jenž ve směru spiritualistickém vzdělal anthropologii, jež mu nahrazovala psychologii. Anthropologie starší byla vědou o člověku, a považujíc člověka celého za předmět vědní, dělila se na discipliny dvě, z nichž jedna tělesnou a druhá duševní stránkou jeho se obírala, takže psychologie byla její částí. (Hanuš.) Fichte maje za to, že fenomen člověka jest výtvořem substance duševní, která existuje přede vším časem empirickým, pokládá za předmět anthropologie spekulací a empirií poznati tuto duševní podstatu, a činí z ní „Lehre von der menschlichen Seele.“ K tomu cíli nutno prolomiti hrázi, kterou nás smysly oddělují od říše věčných a neviditelných

⁶⁾ Zajímavým obrazem Fortlage naznačuje spiritualistické stanovisko: tělo jest retorta, v níž duše a tělo dobývají se z hmotných látek, tak jako připravujeme lih z obilí. Dobytá takto duše není více hmotou!— Myšlenky naše jsou na svobodu puštění otroci, jimž popřáno jest na krátký čas se vrátiti v původní stav, kteří se však opět musí podrobiti jhu otroctví. (U Volkmana str. 134).

věcí, a odvěká touha po poznání tohoto druhu jest důkazem oprávněnosti této snahy. Tímto poznáním nadsmyslným musíme smyslové poznání doplňovati, chceme-li celého člověka poznati. Psychologie získává tím jiný „Erklärungsgrund“: vnuknutí (Eingebung), od něhož pochází všechna tvořivost překračující obor smyslového poznání, jež jeví se jako instinkt, tušení, hlas svědomí, v tvorbě umělecké v nadšení, v náboženském zření. Jest patrné, že tento směr vede k mysticismu. Spiritistické dušesloví jest pokračováním a obměnou spiritualismu Fichteova, jenž také o pokusech spiritistických vyjadřuje se s větším respektem než toho zasluhují. *Du Prellův* monismus v přítomnosti je takováto anthropologie.⁷⁾ Fichteův spis byl *Morellem* v Anglii v známost uveden, a v tom směru pracováno. Ve Francii *Boulier* zašel na podobné scesti ze snahy, aby oproti materialismu duševnost duše, abych tak řekl, uchráněna byla, (*De l'unité de l'âme pensante et du principe vital* (1858) a vůbec jest tam spiritualisticko-mystický názor velmi rozšířen (Ribot 2 str., 2 pozn.), takže spiritualismus platí jaksi za officialní filosofii, jako u nás herbartismus.⁸⁾ Charakteristická jsou slova *Waddingtonova* v té příčině: „Dějiny potvrzují skrze tradici výtečných mužů a jasných duchů cestu, kterou se francouzská filosofie po čtyřicetiletém studiu psychologickém a historickém dnes ještě ubírá, totiž cestu moudrého, opatrného, ale pevného a pokračujícího spiritualismu... Každá pravá psychologie jest spiritualistická, a je potřebí jen několik okamžiků reflexe, abychom se přesvědčili, že toto studium poskytuje jediný vědecký lék proti všem klamným naukám, jež vidíme kolem sebe vznikatí a se rozšiřovati.“ Ta filosofie jest příčinou nevalného pokroku empirické psychologie ve Francii.

Idealismus vnesl do psychologie svou theorii vývoje. Všem třem směrodatným zástupcům jeho jest psychologie vývojeslovím duše. J. G. *Fichte* vychází od: já jedním, já chci. Víím, že jedním, jest „intellectuelle Anschauung“. V tom vědomí pramen života, bez něho smrt. Jednáním je možné spojení světa smyslného a rozumového (intelligibilního). Psychologie má za úkol dějiny sebevědomí z podstaty ducha a z konečného cíle jeho žití poznati a vytknouti stupně jeho vývoje. Mohutnosti nejsou možny, duše jest energie. V tom stýká se s empirismem, ale ten jest pouhým přírodopisem duše, kdežto jest třeba „*Naturgeschichte*“, a dějiny duše dělá vůle.

Schelling spatřuje cíl žití duševního nikoli v poznávání, ani v konání, ale v tvoření, v umění, v němž jeví se ne-

⁷⁾ Viz *Athenaeum* roku 1892, č. 1, referát o *Du Prellově* spise.

⁸⁾ *Athenaeum* r. 1822–3, č. 1. Drtina, O studiu fil. ve Francii.

konečné v konečnu. Dějiny sebevědomí mají své předhistorické stadium ve vývoji přírody nevědomé. Vědomí vzniká z nevědomého, a psychologie jest tudíž částí filosofie přírodní.

Heglovi jest psychologie věda o duchu subjektivním na rozdíl od absolutního a objektivního, z nichž onen žije v umění a náboženství, tento ve společnosti a ethice. Základ všechny evoluce je „werden“, místo kauzality nastupuje logická nutnost — známá metoda dialektická jest klíčem k poznání této nutnosti vývoje. Psychologie jest „Werden des Geistes“ a má 3 stupně: anthropologii, phaenomenologii ducha a psychologii v užším smysle. První jedná o duchu odvislém od těla, druhá o vědomí, třetí o tom, jak duch dospívá svobody a svého cíle.

Tedy evoluce je znakem soustav těchto, avšak není to evoluce positivistská Spencerova; jest filosofická, spekulativní, jež všechny podrobnosti dějství hmotného i duševního chce vysvětliti svou methodou dialektickou, a jež nemohla psychologii prospěti, jsouc deduktivní a vysvětlujíc vše ze schematu, jemuž vše se podříditi musilo. Přivedla se sama svou monotonií a šablonovitostí ad absurdum. Mimo to trpí vnitřním sporem, nedovedouc vyložiti vznik sebevědomí individualného z povšechného, které evoluce předpokládá. Pomáhala sice proti theorii mohutností bojovati, ale přijala je zase v novém vydání, any jednotlivé fase vývoje s nimi se kryly. To jediné snad na dobrou stránku by se mohlo přičísti, že ukázala, jak vývoj pochopovati se nemá, a tím vzbudila snahu po pravé methodě vědecké, kterou na př. již *Carus* hledal v srovnávání. Avšak i tu zničilo dialektické schema všechny pozitivní výsledky.

Realismus Herbartův osvědčil se ve vývoji německé psychologie ze všech metafysických systémů nejpriznivějším empirickému směru. Pokrok od Kanta učiněn byl právě jím; ale není toho příčinou metafysické stanovisko samo, jako spíše okolnost, že Herbart se postavil proti některým důsledkům Kantova kriticizmu a idealismu, které postupem vědy ukazovaly se víc a více ohrožené. Úspěchy v psychologii spíše z nedůsledného držení se metafysického stanoviska vyplynuly, čemuž svědčí i to, že žáci Herbartovi metafysiky jeho sami namnoze se zřekli. Theorie sebezachování (*Selbsterhaltung*), která měla ukázati, jak duše, reale nepředstavující, k představování dospěje, neosvědčila se; představování musil Herbart prostě postulovati; kvalitativný rozdíl představ nedá se rovněž pochopiti: neboť duše jednoduchá má též jednu qualitu, a jak má různé quality ze sebe vytvořiti? Představy jakožto síly jest další nesrovnalost, která ve výkladu citů a snah působí spory: neboť ty se jeví jako stavy stavů, což je protismyslné,

a tak i jinde metafysické stanovisko jest na závadu. Za to je důležitým ziskem a skutečně psychologickým činem, že nepokládal Herbart představu osobnosti za obecného něco, nýbrž dokazoval i metafysicky i empiricky, že se tvoří se stanoviska individuálního subjektu a zůstává jeho výrazem. „Já“ jest představa, jest výrazem, znakem duševní individuality, a duše není s já totožna, jako u idealistů, a tím Herbart dobyl empirismu důležitý obor, který v soustavách předešlých k velkým zmatkům vedl a psychologii znešvařoval spekulacemi. Metafysické stanovisko Herbarta vedlo ještě k jednomu úspěchu. Poněvadž duše jest jednoduché reale, nelze jí přisouditi mohutnosti, které Kant z předešlé psychologie byl převzal a za dané považoval. Herbart úsilně proti této theorii se obrátil, a odsoudiv ji jako mythus, nahradil ji teorií vzájemného působení představ, čímž postavil se úplně na stanovisko empirické, jemuž jenom to vadilo, že představy jako stavy duševní metafysicky vysvětliti hleděl. Proto Herbartova škola má pro psychologii též význam, jako associační theorie v Anglii; v ní směr empirický se uchránil a k dalšímu vývoji byl přiveden. Herbartem možno novou psychologii v Německu počínati a ve vývoji psychologie vůbec vykáhati mu místo hned za Lockem. V jeho škole empirické stanovisko postupně přemáhalo metafysické, až konečně ovládlo docela, takže v době nejnovější jedna větev Herbartovců zaujímá čelné místo mezi pěstiteli psychologie samostatné, od metafysiky nezávislé. Jest to *Steinthal* se svými žáky. V prvních spisech jeho: „Grammatik, Logik u. Psychologie 1855“ a „Der Ursprung der Sprache“ (3 vyd. 1877) ještě znáti odvislost od metafysických theoremů, jak mu též Ribot vyčítá, avšak ve spise „Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft“ zhostil se jich tak dalece, že považuje psychologii veskrz za vědu empirickou, jejíž úloha dále nesaá než stanoviti podmínky, za kterých dle zkušeností dostavuje se určitý výsledek; neboť ani empirická přírodověda nejde dále, a každý krok další ve směru kausálním a teleologickým náleží do metafysiky a filosofie náboženství. On je také s *Lazarusem* zakladatelem (Völkerpsychologie) psychologie lidové, o čemž bude na svém místě promluveno. Zde jen k tomu poukazujeme, že tímto rozšířením psychologického badání empirismus velice se podporuje. Podobně náleží škole Herbartovské zásluha, že paedagogiku jakožto praktickou psychologii povznesla v Německu na základ vědecký, hledíc paedagogické poučky, pokud možno, z psychologické theorie dedukovati. Tím podrobena psychologická theorie jaksi kontrole zkušenosti, z níž může navzájem těžiti v pravém směru empirickém. Theorie citů a snah právě zásluhou paedagogické

psychologie byla nejvíce zviklána a k novému upravování přivedena. Konečně poznamenati dlužno, že jednotliví psychologové školy této v mnohých detailech uchýlivše se od původního systému Herbartova, uhodili na pravou cestu, a že nelpějíce dogmaticky na pouhém stanovisku mistra svého, nezavírali se pokrokům věd s psychologií těsně souvisících a hleděli jimi theorii obměniti. Upozorňujeme na tuto snahu Herbartovců právě v naší literatuře, jak se jeví třeba v *Kaprasově* učebnici a ještě více v *Kramářově* monografii o nevědomých představách, pokud totiž možno jej ještě za Herbartovce považovati. Také *Lindner* má svou zvláštnost, počínaje výklad pozorností, jenže neprovedl jej důsledně. — Vedle toho ovšem jest řada badatelů, kteří tradici Herbartovskou orthodoxně pěstují, uchylující se nejvýše v metafysických názorech. Klassickou rukověťí toho směru jest *Volkmannova* kniha *Grundriss der Psychologie*.

Ale původní systém psychologie Herbartovy náleží minulosti a platí o něm vše, co o metafysických pokusech vůbec, že bloudí po cestě nevědecké přes všechnu snahu empirickou. Čím více právě v tomto systému empirismus k právu svému se hlásí, tím příkřeji proniká spor se stanoviskem metafysickým a tím zřejměji ukazuje se nemožnost činiti stanovisko to principem psychologické vědy. Potřeby empirismu byl si Herbart dobře vědom, mnohý náběh ve směru pravém učinil, ale jenom náběh, neboť proniknutí k čistému empirismu bránilo spojení psychologie s filosofií. Takovým náběhem jest jeho mathematická psychologie, v níž všechny přednosti, ale i vady systému Herbartova spatřujeme. Princip její jest ryze empirický, ale zůstal bez očekávaných následků. Přihlédněme k němu pozorněji.

8. **Mathematická psychologie.** Jak podotčeno, Kant pokládal psychologickou vědu exaktní za nemožnou, ježto o jejích zjevech nelze užiti ani mathematického kalkulu, ani experimentu. Herbart připouštěl to druhé, avšak tím důrazněji dokazoval nepravdivost prvního důvodu. „Die empirische Physik, unbekannt mit den eigentlichen Naturkräften, hat gewisse Regeln gewonnen, nach welchen die Erscheinungen sich richten. Experimente mit künstlichen Werkzeugen und Rechnung, dies sind die grossen Hilfsmittel ihrer Entdeckungen. Die Psychologie *darf* mit dem Menschen *nicht experimentiren*, und künstliche Werkzeuge gibt es für sie nicht. Desto sorgfältiger wird die Hilfe der Rechnung zu benutzen sein.“ Stavý vědomí t. j. představy vznikají a vysvětlují se snahou sebezachování jednoduchého a nedílného reale, pokud s jinými bytostmi ve styk přichází. Stavý ty jeví intensitu, což Kant popíral, neboť známe ze zkušenosti, že jsou dojmy

slabší a silnější při nezměněné kvalitě; tudíž involvují pojem veličiny. Jakožto s veličinami možno s nimi počítati. Duše sice není silou nějakou ve smyslu fyzikálním, ale dle okolností může se jí státi; představy také nejsou silami, ale stávají se jimi mocí svých protiv vzájemných: tím, že jeden stav duše změně se brání, že tedy jinému stavu jest překážkou, stává se silou protivnou. Veškeré dějství duševní jest představování, všechny stavy duševní bez výjimky jsou představy, a jich vzájemným na sebe působením musí se vše vysvětliti. Zákony toho možno určití mathematicky, a veškera práce psychologická záleží ve vypočtení, abych tak řekl, statiky a mechaniky duševní. Statika určuje zákony rovnováhy, což jeví se ve sdružování představ, při němž zábava slabších mathematicky se určuje. Mechanika zákony pohybu určuje — zákony reprodukce. Proti tomuto směru jsou tyto námitky:

1. Představy sice mají intenzitu, ale intenzita představ nedá se na roveň postaviti intenzitě ve smyslu přírodopisném. Intenzitu ve běžném smyslu má pouze podráždění nervů a popud, ale psychický korrelat jeho, jenž nám se jeví jasností, vymyká se objektivnímu určování. Mohu přirovnávati pouze jasnost různou jedné a téže představy, ale nemohu přirovnati jasnost představ dvou tak, aby jedna druhou dala se měřiti. Nemám prostě jedničky měrné. Dejme tomu, že mám najednou dojem sluchový a zrakový: ránu z děla a v dáli dým výstřelu: jaká jest jejich jasnost poměrná? Přirovnám-li jasnost dojmu přítomného a představy reprodukované, mohu určití rozdíl přesně? Představa, na niž pozornost jest upjata, každá jest intenzivní, jasná stejně, ale nemusí býti stejně zřetelná. Neurčitá silhoueta ve vzpomínce na nějaký předmět jest, mám-li ji na mysli, stejně jasná, t. j. stejně intenzivní, jako dojem předmětu právě pozorovaného; neboť mohou stejně vyplňovati vědomí, a přece jest mezi nimi rozdíl. Což pak intenzita nějaké abstraktní představy, na př. pojmu nějakého? Krátce jasnost neboli intenzita psychická je moment subjektivní a má jen dva stupně, totiž klad a zápor. Buď jsou představy jasné, nebo nejsou jasné. Poněvadž Herbart všechny stavy má za představy, nemohlo by se s intenzitou naložiti jako s veličinou.

2. I když pohlížíme na věc se stanoviska Herbartova, nelze nabýti dostatečných abstrakcí, aby počet mohl býti proveden s účinným výsledkem. Někaký takový počet jest možný ve všech oborech myšlení,⁹⁾ to nelze upříti (i v socio-

⁹⁾ Srovnej na př.: počet pravpěpodobnosti nebo *Šimerkovo* počítání o síle přesvědčení, jež jest v podstatě napodobením math.-psycholog. Herbartova.

logii!), může se konečně doporučeti ze všelikých praktických ohledů (na př. paedagogických), ale má-li míti cenu pro theorii, musil by býti prostředkem heuristickým, jak logikové říkají, a to jest možno jen tehdaž, když se číslы vyjádřiti dají poměry nejzákladnější.

3. Mathematická psychologie jest naprosto odvislá od stanoviska metafysického, neboť má oprávněnost potud, pokud odpor představy protivné rovná se síle. To však zkušeností dáno není, nýbrž vyplývá ze spekulativního názoru o představě; mám-li tedy o představě ponětí jiné, nesrovnávající se s názorem Herbartovým, padá konsekvence o užití mathematického kalkulu sama sebou. Jsou-li na př. představy funkce, odpor, jež si vzájemně působí, jest nevypočítatelný. Empirický však princip nesmí býti od spekulativního názoru odvislý, poněvadž s ním by se měnil a s ním i padal; Herbart dobře to tušil a proto se ohrazuje proti tomu, aby představy vůbec za síly byly považovány; avšak ani podmíněčně silami nesmíme je nazývati.

4. Také není ani aprioricky, ani empiricky dokázáno, že by představa byla skutečně nejjednodušším zjevem psychickým a základem výkladu. Spíše se zdá, že za element jest považovati takový zjev, který všechny tři stránky má, které v theorii od sebe oddělujeme, totiž i představu i cit i snahu; neboť nedá se, tuším, mysliti děj psychický konkrétní, jenž by některé z nich pohřešoval. Musíme zajisté ne o představě, ale o představování mluvíti, máme-li na zřeteli skutečný život duše a při každém představování ve všech obměnách — čítí, vnímání, nazírání, appercepce, souzení atd., jest tu pozornost jakožto moment vůle a jakési napjetí — moment citový. Je-li pak elementem psychickým, dejme tomu, pud, v němž ty tři momenty v zárodku dány jsou, pak jest počítání s intenzitou tak jednostranné, že pro vysvětlení psychologické jest bez ceny, ježto nemůže žádný zákon skutečného dějství stanoviti. Jest neplodnou abstrakcí, hříčkou, již si můžeme sice dovoliti, aniž logice ublížíme, ale již nic nezískáme.

5. Mathematický kalkul má cenu jen jako precísní vyjádření nějakého zákona. Je-li však třeba jej tolik omeziti, jak Volkmann praví, je-li mathematická psychologie teprve v počátcích, a musíme-li a dovedeme-li se vedle ní obejít bez ní, je pochopitelno, že ani původnímu svému účelu nevyhovuje, aby exaktnost psychologie dokazovala. Není více než pokusem empirické metody a náleží historii.

6. Jako v těchto obecných věcech, v principu a metodě, tak také v jednotlivostech mathematické psychologie tytéž nesrovnalosti najdeme, které výtěžky její problématickými činí.

Vezměme pro příklad hned základní praemissy připouštějící princip. Setkají-li se ve vědomí dvě představy stejné intensity, čehož konkrétní příklad marně bys hledal, ale což in abstracto mysliti se dá, tedy se míra zábavy na ně rozdělí stejnou měrou. Setkají-li se dvě představy jasností nestejných, budou podílové zábavy v obráceném poměru k jasnosti jich, t. j. jasnější zatemní se méně než méně jasná. Tak znějí poučky základní. Jsou však tyto abstrakce empiricky dokázány? jsou oprávněny? Jasnost představy, anebo neutralněji řečeno dojmu, závisí především na pozornosti, v níž k platnosti přichází činitel nevypočítatelný, vůle, ať bezděčnou, ať úmyslnou pozornost míníme. Pozornost obrací se na jednu představu a jiné představy jsou jí na závadu, to je pravda. Avšak z toho plyne, že na dvě představy stejnou měrou obrátiti se nemůže, o čemž se přesvědčiti můžeme z denní zkušenosti; ale pak nemohou býti představy stejné intensity najednou v mysli, leč bychom od pozornosti abstrahovali, což sice Herbart činí, ale neprávem, neboť s tímto činitelem jest každé představování dáno. Vezmeme-li k pozornosti zřetel při druhém případě, kde mají se setkati představy nestejných mocností, shledáme, že ta představa, která jest předmětem pozornosti, neutrpí nic, anebo nemusí nic utrpěti na jasnosti, pokud předmětem pozornosti jest; jakmile jím přestane býti a obrací se pozornost jinam, klesá pod práh vědomí. Míra zábavy, možno-li o ní vůbec mluviti, jest vždy stejná, totiž zatlačení z vědomí. Tím však padá supposice, že jasnost představy jedné jest mírou zábavy představy druhé. Podobné neshody bychom našli i jinde a to svědčí, že na základě tom analysa zjevů psychických jest pochybná.

Celkem tedy mathematická psychologie jest stanovisko odbyté, a má-li mathematický kalkul theorii psychické prospěti, musí na jiném základě se podniknouti. Také vývoj psychologie dává tomu za pravdu; neboť Herbart našel jen v nejbližších žácích pokračovatele, z nichž nejznámější jest *Drobisch*, později *Wittstein*.¹⁰⁾ Novější Herbartovci, jako *Volkman*, přiznávají nedostatečnost výsledků, hájí princip těšice se, že je obor ten pouze v počátcích a nežádajíce od ní nic, leč precisné vyjádření zákonů, t. j. formulí. Z odpůrců vynikl *Lange*¹¹⁾ a *Fechner*. (Pokračování.)

¹⁰⁾ *Drobisch*: Grundlinien der mathematischen Psychologie. Lipsko 1850. *Wittstein* Theod. Zur Grundlegung der math. Psych. Zeitschrift f. ex. Phil. VIII, 1869 dokazuje, že již při vzájemném působení dvou představ, jedna pod práh vědomí klesnouti může, kdežto Herbart to dokazoval při třech představách.

¹¹⁾ Alb. *Lange*. Die Grundlegung der math. Psych. 1865. Sr. *Plašil* v progr. gym. v Litomyšli 1883. *J. Kapras* v Čas. č. math. r. XIII, str. 202.